

ETNİK KİMLİK, ULUS VE VATANDAŞLIK: TEORİ, TARİH VE BUGÜNÜN TÜRKİYE'SİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

YRD. DOÇ. DR. HATİCE MUMYAKMAZ*

Farklılık, Uyum, Eşitlik ve Türdeşlik

Vatandaşlık olgusu, toprak sınırları belli olan ve bu sınırlar dâhilinde meşru yetkilerini kullanan modern ulus devletle birlikte ortaya çıkmıştır.¹ Vatandaşlık, insanların farklılıklarının ve maddi şartlarının ötesinde, onurluluk açısından eşit oldukları ve gerek hukuki gerek siyasi anlamda eşit muamele görmek durumunda oldukları fikrine dayanmaktadır. Ancak hedefleri, arzuları ve ilkesiyle bir tür yurttaşlık hayali olan demokratik ulus, somut biçimleri açısından kaçınılmaz olarak “etnik”tir. Ulus, yurttaşla etnik arasındaki diyalektikle, her türlü topluma özgü etnik öğelerin ötesine geçmek, etnik olanın elinden yurttaşla ilgili olan aracılığıyla kurtulma çabasıyla tanımlanmaktadır.²

Etnik topluluklar, bir ulusun sahip olduğu “kendi” toprağına bağlı memleketinde ikamet etme, ortak iş bölümü, ekonomik birliktelik, haklar, vazifeler gibi niteliklere sahip değildir. Uluslar ve etniler arasındaki hiyerarşik ilişki, uluslara tanınan hak ve

Etnik topluluklar, bir ulusun sahip olduğu “kendi” toprağına bağlı memleketinde ikamet etme, ortak iş bölümü, ekonomik birliktelik, haklar, vazifeler gibi niteliklere sahip değildir.

* Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

ayrıcılıklardan yararlanmak isteyen etnilerin uluslaşmasını teşvik eder ve etnik gruplar ulus inşa sürecine girerler.³

Anthony D. Smith, etnikliğin, antropolog ve sosyologların ilkel olarak tanımladıkları bir dönemde daha milliyetçilik doğmamışken, ruşeym hâlinde bulunduğunu düşünmektedir. Ona göre, kültürel farklılık duygusu, serbest dolaşımli territoryal yakınlık ve akrabalık ağı, benzer gruplarla ittifaka dayalı bir ilişkinin varlığı, bir grup duygusu ve sadakatinin eklenmesi ile “etnik” grup meydana gelmektedir.⁴ Etnik grup, eşit vatandaşlık haklarıyla topluluğa doğrudan üye olmak, dikey bir ekonomik uyum gibi unsurlardan ise bir ulus/millet oluşmaktadır.⁵

Smith, Gellner gibi teorisyenlerin modern millet/ulus efsanelerinin aksine, milletlerin modern siyasi topluluklar olsalar bile hiçbir şekilde tarihten kopuk olmadıklarını ve kurucu unsurları olarak etnik bir çekirdeğin bulunduğunu söylemektedir. Bu etnikler, çağlar boyunca oluşan, yüksek asabiyeli, öz bilinçli ayırt edici etniklerdir ve milletlerin karakterleri hakkında ipuçları vermektedirler. Bugünün milletlerinin çoğu çok etnikli olmakla birlikte, bunların pek çoğu adını ve kültürel karakterini verdiği bir devlete ilhak eden, cezbederek çeken bir egemen etrafında oluşmuşlardır. Smith, bu tanımlama ile milletin oluşum sürecinde politik ve ekonomik unsura önem vermektedir.⁶

Teorik olarak ulus devlet, türdeşlikle eş anlamlıdır. Türdeşlik düşüncesinin ayrıntılarında ulus; aynı dili konuşan, aynı soydan gelen, aynı dine mensup, aynı kültür ve tarih mirasını paylaşan, ortak düşmanları bulunan bir insan topluluğudur. Bu topluluğun devlet aygıtıyla ilişkisi, hukuki bir kavram olan vatandaşlık bağıyla sağlanır. Ulus devletin sınırları ulus olarak tanımlanan topluluğunun üzerinde yaşadığı toprakların tümünü kapsar bir biçimde çizilmektedir.⁷

Sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde yasal güç kullanma hakkına sahip olan ulus devletler, yönetimindeki halkı ortak kültür, sembeler, değerler yaratıp geleneklerle köken mitlerini canlandırarak birleştirmeyi amaçlarlar.⁸ Ulus kurma süreci, devlet kurma, türdeşleşme, kitlelerin politik katılım yeteneği kazanması ve devlet araçlarının yaygınlaşması gibi aşamalardan geçmektedir.⁹ Ulus inşa sürecinin bir ortak kültür geliştirilmesi süreci olmasının yanı sıra bir kültürel asimilasyon süreci de olduğu düşünülmektedir. Ancak bu süreçte homojenleştirmeye direnen ulusal azınlıklar da olagelmıştır.¹⁰

İrade, Ortak Kültür, Haklar ve Görevler

Ernest Gellner, bir ulusal kimlik kuramının irade ve kültür gibi iki kavram tarafından oluşturulabileceğini savunmaktadır. Gellner’e göre ulusçuluk, ulusların bir ürünü değildir. Ulusları meydana çıkaran ulusçuluktur. Ulusçuluk önceden var olan tarihî mirasın getirdiği çok sayıdaki kültürün içinden bir seçim yaparak onları çoğunlukla tamamen dönüştürür ve bunların kültürel zenginlik-

lerinden yararlanır. Ölü diller yeniden canlandırılır, gelenek icat edilir. Ulusçuluk, yabancı kültürü ortadan kaldırarak yerine eski yerel alt kültürü getirmez; kendine göre yeni bir yüksek kültür yaratır.¹¹

Hâkim sosyolojik teoride de ulus, aynı ekolojik alan (bir kültür, bir egemenlik) üzerindeki kültürel, ekonomik ve siyasi sistemlerin çakışma süreçleriyle birlikte “aşağı kültürler”in, standartlaştırılmış, homojen ve merkezî iktidar tarafından desteklenen bir “yüksek kültür” ile bütünleşmesi (uyumu) olarak ele alınmaktadır. Fransa tarihinin ve Durkheim sosyolojisinin damgasını taşıyan tanımlamada ulus; maddi ve manevi bakımdan bütünleşmiş, sürekli ve istikrarlı bir merkezî iktidarı olan, sınırları belirli, bilinçli olarak bir devlete ve onun yasalarına bağlı sakinlerin kültür, zihniyet ve ahlak açısından görelî bir birliğe sahip bulunduğu toplumdur. Buradan hareketle Giddens, ulus devletlerin yürütme,

yargı ve yasama işlevlerinin ulusal bir hükûmetin elinde merkezîleştiği ve ilke olarak bütün yetişkin yurttaşların formel eşitliğine dayalı siyasî katılıma imkân tanıyan siyasi bir sistem olduğunu savunmaktadır.¹²

Anderson’un, Renan’ın¹³ etkisiyle “hayal edilmiş bir siyasi topluluk” olarak tanımladığı ulus, esnek de olsa sınırlı, egemen ve daima derin ve yatay bir yoldaşıktır. Ulusun sınırlılığı hiçbir ulusun kendisini insanlığın tümüyle örtüşüyor olarak hayal etmemesindedir. Ulusun egemenliği ve hürriyeti, egemen devletten kaynaklanmaktadır. Ulusun yoldaşlığı, her ulus içerisindeki fiilî eşitsizlik ve sömürü ilişkilerine rağmen, bir kardeşlik ruhu içermesindedir.¹⁴ Anderson, milleti oluşturan unsurun, hayali bir kan bağından çok dil ve din olduğunu düşünmektedir.¹⁵

Seton-Watson’a göre ise; bir ulusun üyeleri dayanışma duygusu ile ortak bir kültür ve ulusal bilinçle birbirlerine bağlı olduklarını hissetmelidirler. Herhangi bir topluluktaki önemli sayıdaki kişi kendilerinin ulus oluşturdıklarını varsayıyor ya da böyle olduklarını düşünerek hareket ediyorlarsa ulus oluşmuş demektir.¹⁶

Uluslarda ortak olan şey, biricikliklerine duydukları inançtır ve bu inanç, onların ayrı bir ulusal kimliğe sahip olmalarını mümkün kılar. Ulusal kimlikler, kişilerin bağlı oldukları devletlerin vatandaşlık haklarından yararlanmasını sağlar. Ulusun kurumsallaşması vatandaşlık ile sağlanır. Bu sebeple ulus olmaya çalışan etniler üyelerini öncelikle vatandaşa dönüştürmeye çalışırlar.¹⁷ Uluslaşma sürecinin araçları, eğitim, askerlik, hukuk ve dildir.¹⁸

Siyasi alanda yurttaşlık ilkesi üzerine kurulan birlik, sosyal ve kültürel hayatın güvencesi olarak görülmektedir. Yurttaşlık, bireyler ile gruplar arasında

Uluslarda ortak olan şey, biricikliklerine duydukları inançtır ve bu inanç, onların ayrı bir ulusal kimliğe sahip olmalarını mümkün kılar.

maddi ya da manevi değerlerin paylaşılmasını sağlayan kuralları meşru kılarak bu paylaşımın yol açtığı anlaşmazlıkları çözümlenerek ulusun bağımsızlığı ile birlikte olma isteğini doğrulamaktadır. Yurttaşlık vasıtasıyla gerçekleştirilen uyum (bütünleşme), her türden çatışmayı, uzlaşmayla ama aynı zamanda da ulusun savunmasına katılımı gerektiğinden, gerekirse de güç kullanarak çözüme yöntemlerine ilişkin konsensüsü varsaymaktadır. Seçilmek, kamu işlerine katılmak, askerlik yapmak ve bilhassa oy vermek hakkı vatandaşla yabancıyı ayırmayı sağlayan durumlardır. Seçim, gerçek ve gözlemlenebilir her çeşit sosyal tecrübenin aksine, her yurttaşın birbirine eşit olduğu soyut bir gerçeği fiilileştirerek yurttaşlığın şekli eşitliği fikrini yeniden oluşturup, siyasi düzeni meşrulaştırmaktadır.¹⁹

Yurttaşlık kavramı, sivil, siyasi ve sosyal olmak üzere üç ögeyi barındırmaktadır. Sivil öge, ferdi haklardan oluşmaktadır. Bu haklar ifade, düşünce ve inanç özgürlüğü; mülk edinme, var olan yasalara uygun sözleşmeler yapabilme ve adalete erişim hakkıdır. Sivil öge, bir insanın diğer bir insanla eşitlik temelinde ve kanunlar aracılığıyla bütün haklarını savunabilmesinin zeminini oluşturmaktadır. Sivil haklarla doğrudan ilgili kurumlar, mahkemelerdir. Siyasi öge, siyasi otoriteye sahip bir organın üyesi olarak ya da böyle bir organın üyelerinin seçmeni olarak siyasi iktidara katılım hakkını içermektedir. Siyasi ögeyle ilgili kurumlar, Parlamento ve yerel idaredir. Sosyal öge ise, toplumda hâkim olan standartlar çerçevesinde medeni bir hayat sürebilmeyi ifade etmektedir. Kişi sosyal öge çerçevesinde, ekonomik refah ve güvenliğe sahip olacak, sosyal mirastan pay alacak, eğitim sistemi ve sosyal hizmetlerden yararlanacaktır.²⁰

Günümüzde Marshall'ın kuramına iki eksenin dâhil edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Bu konuda birinci kuram, Tom Bottomore aittir. Bottomore göre, kültürel haklar eksenini olarak adlandırılan eksenle birlikte, yurttaşlıktaki, aynılışma, homojenleşme, akültürasyon ve asimilasyon gibi olgular egemenliğini yitirmeye başlamıştır. Bunların yerini farklılık, heterojenlik, çok kültürlülük ve uyum almıştır. Ekonomik haklar eksenini olarak düşünülen ikinci eksenle, toplumun alt katmanlarındaki bireylerin ekonomik haklarının güvence altına alınması sağlanmış olacaktır.²¹

John Leca, siyasi ortaklık konusundaki hak ve yükümlülükleri yasal bir statü çerçevesinde ele alarak ve bunu modern yurttaşlığın üç idealinden birincisi olarak değerlendirmektedir. Ona göre yurttaşlık; özel, mesleki ve iktisadi rollerden farklı birtakım toplumsal rolleri de kapsamaktadır. Yurttaşlık rolünün oluşması için devletin anlaşılabilirliğini kolaylaştıran rasyonel bir otorite gerekir. Siyasi yeter-

Seçim, gerçek ve gözlemlenebilir her çeşit sosyal tecrübenin aksine, her yurttaşın birbirine eşit olduğu soyut bir gerçeği fiilileştirerek yurttaşlığın şekli eşitliği fikrini yeniden oluşturup, siyasi düzeni meşrulaştırmaktadır.

lilik olarak da tanımlanan bu durum bireyin ilgi alanlarını geliştirmesine ve bunlardan yararlanmasına imkân sağlar. Ayrıca, iyi yurttaşın karakterinde ahlaki nitelikler bulunması gerekmektedir. Bu ahlaki nitelikler ise, ülkeden ülkeye, aynı ülkenin farklı tarihî dönemlerine ve aynı ülkenin farklı toplumsal kesimlerine bağlı olarak değişebilir.

Modern yurttaşlığa işlerlik kazandırılmasının; sorunların çözüm sürecinin hızlandırılması, sosyal adalet, eşitlik, özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü, haklar, ödevler, güven gibi unsurlara yeniden işlerlik kazandırılmasıyla mümkün olduğu düşünülmektedir.²²

Gelenekselden Moderne, Tebaadan Vatandaşa, Ümmetten Millete

Osmanlı Devleti'nin sınırlarında, çok etnili ve çok kültürlü bir yapı, uzun yıllar adalet, refah gibi yönetimle ilgili kavramlar ve düzenli bir vergilendirme sistemi çerçevesinde, bilinç ve duygu birlikteliği oluşturmadan yaşatılmıştı/yaşamıştı. Ancak fetih ekonomisi ile büyümüş olan devlet; fetihlerin durması, toprak kayıplarının başlaması, coğrafi keşifler, ilim ve teknikteki gelişmeleri yakalayamama, rüşvet, iltimas, vergi düzenindeki bozulmalar sebebiyle geri kalmıştı.²³

Devletin zayıflama süreci ile gayrimüslim tebaa için, kapitülasyonlardan yararlanan yabancı devletlerin uyrukluğuna geçme cazip bir hâl almıştı. Devlet, tebaası arasında birlik oluşturmak için eşitlikten, adaletten ve Osmanlı tebaasının tümü için devlet güvencesinden bahseden Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) Fermanlarını ilan etmişti. 1869'da ilan edilen Tâbiyet-i Osmaniye Kanunnâmesi ise; izinsiz uyruk değiştirmenin, başka ülkelerden memuriyet ve askerlik gibi görevler almanın önüne geçmeye çalışmıştı.²⁴

Osmanlı toplumundaki Müslüman aydın sınıf devletin dağılmaması için, Fransız İhtilali etkisindeki kardeşlik, eşitlik, adalet gibi kavramlardan ve devletin meşveretle yönetilmesinin gereğinden bahsediyordu. 1876 tarihli ilk Osmanlı Anayasa'sı "Kanun-ı Esasi", devletin bütünlüğü, eğitimde devlet denetimi ve resmî dil olarak Türkçenin kullanılmasını, Osmanlı Devleti tebaasının din, dil ayırt etmeksizin kabiliyetlerine göre eşit şekilde değerlendirilmesi ile temel hak ve hürriyetlerin kullanımı teminat altına alıyordu.²⁵ Meşrutiyetin ilanı, kısmi de olsa hürriyet arayışı, Osmanlı gayrimüslim tebaasının artık bağımsız devletlerini kurma isteğini engelleyememişti.²⁶ Devletin yıkılma sürecini; Fransız İhtilali, Sanaî İnkılabı, sömürgecilik düşüncesi gibi dış unsurlar, Osmanlı Devleti'nin kendini ekonomik ve teknik anlamda yenileyememesi gibi iç unsurlar hızlandırmıştı.

Birinci Dünya Savaşının kaçınılmaz gelişi ve Mondros Mütarekesi sonrasında yaşanan işgaller Millî Mücadele hareketinin ortaya çıkışını sağlayacaktı. Millî Mücadele, Osmanlı askerî elitinin büyük kısmının, halkı bir yandan çıkarılan kanunlarla mücadeleye zorlamaları, diğer yandan bilinçlendirerek toprağa ve devlete sahip çıkmaları şeklinde yorumlanabilirdi.²⁷

Devletin topraklarından arta kalan yegâne alan Anadolu'nun kurtuluşu, Müslüman nüfus için öncelikle yaşadığı toprağını, dinini ve halifesini kurtarma

düşüncesi anlamına geliyordu.²⁸ Vatan ve Türklük fikri, Millî Mücadelenin yönetici elitinin bir kısmında mevcuttu. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyet rejimi tercihi karşısında "Padişahın ekmeği ile büyüdüğü"nü söyleyen yöneticilerin mevcudiyeti, Millî Mücadelenin anlamının elitleri açısından farklılığını ortaya koymaktadır.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Millî Mücadelenin daha çok Müslüman Türk nüfus tarafından sahiplenildiğini ortaya koymaktadır. Gazeteye göre işgal kuvvetleriyle iş birliği yaparak kendi geleceklerini arayan Rum nüfus kesafetinin yanı sıra, Mücadele esnasında Arnavut ve Çerkez devletleri kurmaya çalışan Müslüman Osmanlı tebaası da vardı. Ancak Müslüman Türk kardeşleriyle bir olduklarını ilan eden Çerkezlerin ve Karamanlı Ortodoks Türklerin beyanatlarına gazetede yer verilmekteydi. Gazetede vatan, toprak ve millet bilincini oluşturmaya dönük birçok makale, şiir ve haber kaynaklı yorum da mevcuttu.²⁹

Tabiiyet değişikliği ile ilgili 1928'e kadarki arşiv belgeleri başta Rumlar olmak üzere, Ermeni, Yahudi gibi Osmanlı tebaasının düşmanla iş birliği, askerlik, memurluk gibi başka ülkelerden görev alma, izin almaksızın başka ülkelerin tabiiyetine geçme sebebiyle Osmanlı tabiiyetinden ıskatlarını göstermektedir.³⁰

Kurulacak yeni devlette meydana getirilmeye çalışılan homojen nüfusun ortak paydası Müslümanlıktır. Nüfus Mübadelesinde, Anadolu'daki Rum nüfusla birlikte Hristiyan Türklerin Yunanistan'a gönderilmesi ve Müslüman nüfusun Türkiye'ye kabulü bu gerçeği ortaya koymaktadır. Ekalliyetlerin durumu Lozan Antlaşmasınının 37-45. maddelerinde belirlenmişti. Antlaşmanının 30-36. maddelerinde genel olarak değişen sınırlara rağmen kişilerin tabiiyetlerini seçmekte özgür bırakıldıkları, tabiiyet tercihi yaparken kişilerin nüfusu açısından ırk ortaklığı bulunan ülkelerin tabiiyetini seçmeye yönlendirildikleri ve mensup oldukları ırkların da yaşadıkları ülkede çoğunluğu teşkil etmesinin tercih sebebi olması yönünde sınırlandırıldıkları görülmektedir.³¹ Bu yönlendirmeye sebep olarak devletlerin yeni azınlıkların oluşmasını engellemek kaygısı, bir etnik kimliğe vurgulayan ulus devlet modelleri ve 20. yüzyılın başındaki Wilson Prensiplerinin etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu sınırlandırma devletlere daha az sorun, sıkıntı ya da idare kolaylığı, yaşayan nüfusa ise birbiriyle uyum ve yaşama kolaylığı getirecektir.

Osmanlıdan arta kalan Müslim ve gayrimüslim nüfus, birlikte yaşama irade ve tercihi ile devlete sadakat ilkesi çerçevesinde, geçmişte eski olan yeni bir isme sahip olacaktı. Bu isim vatandaşlık bağı çerçevesinde Türklüktü. Vatandaşlık ilke ve hakları ise yeni bir Türk milletinin varlığına hizmet edecekti.

Türkiye Cumhuriyetinin İlk Yıllarında Anayasal Vatandaşlık ve Türklük

1924 Anayasa'sı, dönemin ihtiyaçları ve cumhuriyetle yönetilen ülkelerin anayasalarında olması önemsenen maddeler, dikkate alınarak hazırlanmıştı. 105 maddeden oluşan bu Anayasa ile 1921 Anayasa'sının eksikleri tamamlanıyordu.³²

Anayasa'nın ilk dokuz maddesi; rejim şeklini, değişmez ilkelerini, yasama, yürütme ve yargının konumunu belirlemekteydi. 10. maddeden itibaren vatandaşlık kuramına ait can, mal, düşünme, yazma, cemiyet kurma, eğitim, haberleşme, seçme ve seçilme gibi temel haklar sağlanırken, vergi gibi vazifeler, hürriyetin sınırları ve yasaklar da belirleniyordu. Zaman içerisinde erkeklere verilen seçme ve seçilme hakları kadınlara da kazandırılıyor, bu çerçevede Anayasa'da gerekli değişiklikler yapılıyordu.³³

Anayasa'nın 88. maddesinde; *"Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk itlak olunur. Türkiye'de veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiye'de mütemekkin bir ecnebi babanın sulbünden Türkiye'de doğup da memleket dâhilinde ikamet ve sinni rüşte vusulünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık Kanunu mucibince Türklüğe kabul olunan herkes Türk'tür. Türklük sıfatı kanunen muayyen olan ahvalde izaah edilir."* deniliyordu.³⁴

Burada "Cumhuriyet vatandaşı" için bir kimlik tanımlanıyor; Cumhuriyete hukuki olarak bağlı olan vatandaşların tamamına Türk sıfatı ve kimliği kazandırılıyordu. Anayasa'daki bu tanımlama ile Türk sıfatı bir etnik kimliğin üzerine çıkarılmış oluyordu. Bir başka ifadeyle, devlete hukuki olarak bağlı olanlar, soy vurgusu yapılmaksızın Türk kimliğinde birleştiriliyordu.

88. maddenin ikinci fıkrasında, vatandaşlığın kazanılması ile ilgili olarak hem kan hem toprak esası (karma sistem) gözetiliyordu. Böylece devlet, göç alan ve göç veren bir toplum olmanın bilinci içerisinde nüfusunu çoğaltmaktan yana tavır sergilemiş oluyordu Vahit Doğan, Türk hukukunda, karma sistem kabul edilmiş olmakla beraber, kan esasının öncelikli olduğunu düşünmektedir. Doğan, buna delil olarak, toprak esasına dayalı vatandaşlığı kazanabilmek için, kan esasına dayalı vatandaşlık kazanılmamasının ön şart olmasını göstermektedir.³⁵

Cumhuriyet vatandaşlığının çerçevesi, 1924 Anayasa'sında belirlenmişti. Ancak vatandaşlığa alma ve çıkarma işlemleri ile ilgili uygulamalarda; 1928'e kadar 1869 tarihli Osmanlı Tabiiyet Kanunnâmesi³⁶ ve 23/5/1927 tarih ve 1041 sayılı Kanun'un hükümleri esas teşkil etmişti.³⁷ 23/5/1928 tarihli ve 1312 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun çıkarılmasından sonra, 1312 ile birlikte 1041 sayılı Kanun'un hükümleri uygulanmıştı.³⁸ 11 Haziran 1932 tarihli "Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun"³⁹ ile 1930 yılında çıkarılan "Seyrüsefer Talimatnâmesi"⁴⁰ ise, vatandaşların hakları ile ilgili bazı sınırlar getirmişti.

23/5/1927 tarih ve 1041 sayılı "Şeraiti Muayyeneyi Haiz Olmayan Osmanlı Tebaasının Türk Vatandaşlığından İskâtı Hakkında Kanun," bazı şahısları kapsayacak şekilde vatandaşlık işlemlerini bir kez daha düzenlenmişti. Kanun, Millî Mücadeleye iştirak etmeyerek Türkiye haricinde kalan ve 24 Temmuz 1923 tarihinden Kanun'un neşrine (1927) kadar Türkiye'ye dönmemiş olan Osmanlı tebaasının Türk vatandaşlığından ıskatına İcra Vekilleri Heyetini yetkili kılıyordu. Yürürlükte olan Antlaşmalar icabınca Türkiye lehine tabiiyeti seçenler bu hükümden ayrı tutuluyordu.

Türk Vatandaşlığı Kanunu, 23 Mayıs 1928 tarih ve 1312 sayı ile kabul edilmiş, 4 Haziran 1928 tarih ve 904 sayı ile Resmî Gazete’de ilan edilmiştir.⁴¹ 15. madde ile 1041 sayılı Kanun dışındaki her türlü kanunun hükümlerinin yürürlükten kaldırılmış olduğu belirtilse de Osmanlı Tâbiyet Kanunnâmesi’ndeki tâbiyetten ıskât ve tâbiyete kabul mantığı Türk Vatandaşlığı Kanunu’nda da devam etmiştir. Ancak Tâbiyet Kanunu’nda vatandaşlıktan çıkarma ve kabul yetkisi Padişahın “irade-i seniyyesi”ne aitken, Cumhuriyetle birlikte bu karar yetkisi İcra Vekilleri Heyetine bırakılmıştır.

17 Kasım 1930 tarihli Seyrüsefer Talimatnâmesi’ne göre, “Yüz Ellilik” listeye dâhil olanlarla Türk tâbiyetinden ıskât edilmiş ve sâkıt hanedana mensup olduğundan dolayı millî hudut haricine çıkarılmış olanlardan maada Türk pasaportu almaksızın ecnebî bir memlekete kaçmış olan Türk tebaası Müslümanlar, ülkeye dönmek isterlerse, oturdukları yerin konsolosluklarına müracaat ederek kendilerine verilecek beyannâmeyi açık seçik doldurduktan sonra kişi hakkında Dâhiliye Vekâleti Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü tarafından yapılacak tetkikât üzerine pasaport alabilirlerdi.⁴²

Yukarıdaki kanunlar çerçevesinde Cumhuriyet idaresi birçok Osmanlı tebaasının ülkeye girişini engellemiş ve tabiiyetini elinden almıştı. Bu kanunlardan etkilenenler arasında Hristiyanlar, Museviler ve Türk olmayan Müslümanlar vardı. Türk soylular, Türk tabiiyetini kaybedenler arasında azınlıktaydı. Belgelere göre, Millî Mücadelede Türk soylulardan Mücadeleye katılmayarak yurt dışına çıkanlar az sayıdaydı. Vatandaş olsun olmasın ülkeye giriş çıkışlar konusunda devletin göstermiş olduğu bu hassasiyet, Balkan Savaşlarından Millî Mücadeleye kadar sıkıntılı bir dönem geçirmiş olan ülkede huzuru sağlamaktır.

11 Haziran 1932 tarih ve 2007 sayılı “Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun”, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisindeki sanat ve hizmetleri yalnızca Türk vatandaşlarının yapabilmesini karara bağlıyordu.⁴³ Türk vatandaşı olmayanların Türkiye sınırları içerisindeki sanat ve hizmetleri yapmasını yasaklıyordu. Ecnebilerin Türkiye sınırları içindeki sanat ve hizmetleri yapabilmesini İcra Vekilleri Heyeti Kararına bırakıyordu. Bu durum yönetimin, yabancılara duyduğu güvensizliği ve ülkenin imkânlarından yalnızca ülkenin vatandaşlarının yararlanmasını anlayışından kaynaklanmaktadır.

Ancak Cumhuriyet idaresi, vatandaşları anayasal olarak eşit sayarken, vatandaşların tamamına eşit şekilde güveniyor görünmemektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet memuru alımı için verilen ilanların bir kısmında Türk vatandaşı olmak yeterli olurken bir kısmında Türk soylu olmak şartı aranmaktadır.⁴⁴ Bu dönemde gayrimüslim Türk vatandaşlarının topluma uyumu ve Türkçeyi iyi kullanması halk tarafından beklenilmiş, bunun için kampanyalar yürütülmüştür.⁴⁵ Bilhassa gayrimüslim vatandaşların Lozan Antlaşmasınının 42. maddesindeki haklarından feragatleri istenmiştir. Bu feragat istenilirken hâmilik görevinin vatandaşı oldukları ülke idaresinden beklenilmesi ve sadakatten bahsedilmiştir. Medeni Kanun’un yürürlüğe girmesinin ardından 10 Eylül 1925’te

önce Yahudilerin ileri gelenleri ardından da Rum ve Ermeniler bu haklarından feragat ettiklerini açıklamışlardır.⁴⁶

Yeni Türk Devleti, Müslüman fakat Türk etnik kimliğine mensup olmayan vatandaşların Türk kimliğine kazandırılmasını da istemiştir. 14 Haziran 1934 tarihli İskân Kanunu, iskân işlerini Dâhiliye Vekâletine bırakmış, muhacir ve mültecilerin kabulü ve bunların yerleştirilecekleri sahaları belirlemiştir. Kanun iskân işinde, sağlıklı şekilde toprakların “şenlendirilmesi”, “tehlikesizleştirilmesi” ve “Türkleştirilmesi”ni amaçlamıştır.⁴⁷

Kanun’un gerekçesinde, Cumhuriyetin artık millî bünyeyi devlet eliyle korumaya, birleştirmeye, sağlamlaştırmaya dönük bir nüfus siyaseti gütmeye gerektiği vurgulanıyordu. Nüfus siyasetinin belirlenmesinde 1927 nüfus sayımı önemliydi. Nüfus hariçten gelecek ırktaşlarla arttırılırken, ahalinin ırkı kuvvetlendirecek “üreyip”, “türeyebilecekleri” sahalara sevk edilmesi gerekiyordu. Yörükler ve aşiretler konargöçerlikten yerleşikliğe geçirileceklerdi. Millî kültürü temsil kabiliyeti olanlar, millî kültürde benzeşmesi talep edilenler, bünyenin korunması açısından mahzurlu alanlar İcra Vekilleri Heyetinin Kararı ile 1,2,3 ve 4 numaralı mıntikalara ayrılacaktı.⁴⁸

Kanun aşiretlere hükmi şahsiyet tanııyordu. Bu husustaki herhangi vesika ve ilama dayalı da olsa tanınmış hakları kaldırıyordu. Aşiret reisliği, beyliği, ağalığı ve şeyhliği ile ilgili her türlü teşkilat kaldırılmıştı. Bunların sıfatlarına izafeten kayıtlı ve kayıtsız olarak verilmiş bütün gayrimenkuller devlet eline geçiyordu. Ardından bu gayrimenkuller, muhacirler, mülteciler, topraklı topraksız yerli çiftçilere dağıtılıp tapuya bağlanıyordu.⁴⁹

İsmet Paşa, 1935’te Atatürk’ün emriyle Anadolu illerine yaptığı gezisinin neticesinde, bu bölgenin kalkındırılması ve insanların başta Türkçe eğitimi olmak üzere Türk kültürüne kazandırılmasının gerektiğini rapor olarak yazmıştı. Bu raporda bazı illerinin düzenli denetlenebilmesi için Umumî Müfettişliklerin kurulması da teklif edilmiştir. Bu teklifin ardından I. Müfettişlik bölgesinin başına Abidin Özmen atanmıştır. Özmen’in hazırladığı rapor ise; çoğunlukla Türkleştirmeye yönelik düzenli sayılabilecek bir plan ile kalkındırma problemine yönelik çözümler mevcuttur.⁵⁰

Atatürk’ün, Türk ve Türk Milleti Tanımı

Atatürk’ün Türk, Türk milleti ve Türk yurdu tanımlarında iki veçhe bulunmaktadır: Birinci veçheyi, geçmişte ve bugün Türk etnik kimliğine atıfta bulunma, sahiplenme ve gurur duyma oluşturmuştur. İkinci veçheyi ise, yeni Cumhuriyetin siyasi sınırlarında yaşayan farklı etnik kimliklerin, ortak bir geçmişi, kültürü, dili ve geleceği paylaşma düşüncesi çerçevesinde kurdukları birliğin adının Türk ve Türk milleti olarak tanımlanması oluşturmuştur.

Atatürk’e göre, Türk milleti, Asya’nın batısında ve Avrupa’nın doğusunda kara ve deniz sınırlarıyla ayırt edilmiş, dünyaca tanınmış büyük bir yurttadır. Bu yurdun adı “Türk Eli”, “Türk Yurdu” dur. Yakın ve uzak zamanlar düşünül-

düğünde Asya, Avrupa, Afrika ve Amerika Türk atalarına yurt olmuştur. Bunu tarihî kaynaklar göstermektedir.⁵¹

Ona göre; “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türk halkına Türk milleti denir.” Bugünkü Türk milleti, varlığı için bugünkü Türk yurdundan memnundur. Türk, büyük ve şanlı geçmişinin kutsal mirasını bu yurttan koruyabilecek ve zenginleştirilebilecektir.⁵²

Atatürk’ün hayatta yegâne fahri ve serveti olarak tanımladığı Türklük; Anadolu coğrafyasında geçmişte olduğu gibi ebediyete kadar da var olacaktır. Türk milletinin, Anadolu’da en eski devletler ve medeniyetler kurmuş atalarıyla ve topraklarıyla ilgili bir tarih zinciri içerisinde araştırma yapması ve övünmesi gerekir. Ancak övünmesi yetmemekte, medeniyet âlemine eser vermesi için çalışması da gerekmektedir.⁵³

“Türk dili, Türk ulusunun kalbidir, zihnidir. Türk milletinde ahlak birliği vardır. Millet teşekkülünde yeri büyük olan ahlaktan kasıt ise; insanlar tarafından yapılan fiillerdir.”⁵⁴

Atatürk’e göre, Türk milletinin ortaya çıkışındaki tabii ve tarihî olgular; siyasî varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve köken birliği, tarihî ve ahlaki yakınlıktır.

Anadolu topraklarında Kürtlük, Çerkezlik, Lazlık ve hatta Boşnaklık düşüncesi propaganda edilmek istenmiş yurttaş ve millettaşlar vardır. Bu düşünce, Türk milletinin bireyleri için üzüntüden başka bir şey yaratmamıştır. Hâlbuki Türk milletinin bireyleri; ortak geçmiş, tarih, ahlak ve hukuka sahiptir. Ayrıca, Türk toplumunun içinde kendi yazgılarını ve geleceklerini Türk milletine kendi vicdanlarıyla bağlamış Hristiyan ve Musevi yurttaşlar vardır. Bunlara kötü gözle ve yabancı ön yargısıyla bakılması da çağdaş Türk milletinin soylu ahlakından beklenilemez.

Bu durumda zengin bir hatıra mirasına sahip olan, birlikte yaşamak konusunda ortak istek ve uzlaşma içinde olan insanların birleşmesinden doğan topluluğa millet denir. Geçmişin ortak zafer ve kader mirası, gelecek için aynı program, birlikte ümit edebilmek diğer olguların üstünde bir anlam taşımaktadır.⁵⁵

Üslubu Atatürk’e ait olmakla beraber, Afet İnan tarafından kaleme alınan **Medeni Bilgiler** kitabında Türk vatandaşlarının ferdî hürriyetleri, siyasî ve sosyal hakları ile, Türk vatandaşlarının vergi verme, seçme, seçilme, askerlik yapma gibi görevlerinden de bahsedilmiştir.⁵⁶

1931’de Gazi Mustafa Kemâl imzasıyla Başvekil İsmet Paşa’ya gönderilen yazıda, vatan çocuklarının iyi vatandaş olabilmeleri için klasik tahsil program-

Atatürk’ün hayatta yegâne fahri ve serveti olarak tanımladığı Türklük; Anadolu coğrafyasında geçmişte olduğu gibi ebediyete kadar da var olacaktır.

ları arasında yurt bilgisi derslerinin önemi vurgulanıyordu. Yazıda Afet İnan'ın, hazırladığı notların lüzumlu kısımlarının bir araya getirilerek vatandaş için **Medeni Bilgiler** adıyla yeniden basılması isteniliyordu. Bahsedilen iki ciltlik **Medeni Bilgiler** kitabının yanı sıra, mekteplerde okutulmak üzere yeni tarih ve inkılap tarihi kitapları da kaleme alınmıştır. İhtilalci ve inkılapçı değişimlerin bulunduğu yerlerde siyasi kadroların, yeni kuşakları eğitme görevini üstlenmiş olduğu gerçeğinin Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında da yürürlükte olduğu muhakkaktır.

Cumhuriyet, vatandaşını şeklen ve bedenen yeniden inşa etmek için birtakım maddi kimlik unsurlarından yararlanmıştı. Maddi kimlik unsurları arasında en belirleyici olanlar; soyadı kullanma mecburiyeti, unvan ve lakapların kaldırılması, dinî kıyafetlerin günlük hayatta kullanımının yasaklanması ve kıyafete bir şekil belirleme çabasıdır.

Atatürk döneminde Tarih ilminin, siyasi amaçlı bir eğitim sağlaması gerektiği fikrinden hareketle, bir bütün hâlinde, metodik ve Türkler tarafından kalemeye alınacak yeni bir Türk tarihi yazımı için çalışmalar başlamıştı. Türk tarihçileri, çağdaş kurallarla, tarih kitapları yazacak, siyasi iktidarın pekiştirilmesi için Türk milliyetçiliğini yeniden tanımlayacak denilmiştir.

Cumhuriyetin 10. yılında Atatürk'ün ilgi ve kontrolü ile İstanbul Üniversitesinde inkılap tarihi dersleri verilmeye başlandı. Derslere, Prof. Dr. Yusuf Hikmet Bayur, Mahmut Esat Bozkurt, Recep Peker ve Yusuf Kemal Tengirşek girmektedir. Mahmut Esat Bozkurt'un dersleri radyoda yayımlanarak liselerin son sınıflarında ve bütün yayın alanında dinletilmiştir.⁵⁷

Mahmut Esat Bozkurt'a göre; "Bir ihtilal, hangi millet hesabına yapılırsa, mutlaka o milletin eli ile yapılmalı ve onun elinde kalmalıydı." Bu sebepten Türk ihtilali, kayıtsız şartsız öz Türklerin elinde kalmalıydı. Türk'ün en kötüsü, Türk olmayanın en iyisinden iyiydi. Geçmişte Osmanlı İmparatorluğu'nun bahtsızlığı, çoğunlukla mukadderatını Türklerden

başkalarının idare etmiş olmasıydı. Atatürk, vatan ve milleti kurtarmakla kalmamış, Türk milletine eski çevikliğini, eski hayatini bahşedecek tedbirleri almış, Bunları hızlı şekilde inkişaf ve tekâmül ettirmeye çalışmıştı. Atatürk'ün dil, tarih işleriyle uğraşması da bu sebeptendi. Milletlerin değerini dile verdikleri önem belirlerdi. Bu sebepten Türk'e Türkçe gerekti.⁵⁸

Cumhuriyet, vatandaşını şeklen ve bedenen yeniden inşa etmek için birtakım maddi kimlik unsurlarından yararlanmıştı. Maddi kimlik unsurları arasında en belirleyici olanlar; soyadı kullanma mecburiyeti, unvan ve lakapların kaldırılması, dinî kıyafetlerin günlük hayatta kullanımının yasaklanması ve kıyafete bir şekil belirleme çabasıdır.

21 Haziran 1934 tarihli Kanun'a göre; her Türk öz adından başka soyadını taşımaya mecburdur. Söyleyişte, yazışta, imzada, öz ad önde, soyadı sonda kullanılır. Vatandaş; rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimleriyle umumi edeplere uygun olmayan veya iğrenç ve gülünç olan soyadları kullanamaz. Kanunla belirlenmiş unvanlar mahfuzdur.⁵⁹

Kıyafet, Türk modernleşmesinin şekli parçası içinde eskiden beri yer alan bir konuydu. Kıyafet inkılabıyla vatandaşların dış görünüşünde birlik sağlanması, çağın yakalanması ve dinî bir nitelik taşımayan laik bir görüntünün yaratılması hedeflenmişti.⁶⁰

Cumhuriyet, 19. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan beden terbiyesinin fiziki ve fikrî özellikleri geliştirmeye yönelik fonksiyonları bulunduğu fikrinden hareketle vatandaşlar için yeni bir beden terbiyesi ve spor politikası belirlemiştir. Bu eğitimdeki temel amaçlar; kır ve şehir nüfusunun uzun süren savaşlar, salgın hastalıklar ve açlıktan dolayı bozulmuş olan sağlığının en kısa yoldan düzeltilmesi, toplumun, özellikle gençlerin, savaş tehlikesine karşı fiziki yeteneklerle donatılması, ahlaki normların korunmasına yönelik bir moral çabadır.⁶¹

Bu yıllarda Cumhuriyete olan inancın, güvenin ve heyecanın pekiştiricileri olarak tören, bayram ve kutlamalara önem verilmiş, kız ve erkek öğrencilerin jimnastik faaliyetleri, gösterileri, oyunları bu tören ve bayramları süslemiştir.⁶²

Cumhuriyetin ilk Yıllarından Bugünün Türkiye'sine

Teoriye göre modern ulus; farklı etnik kimliklerin hâkim etnik kimlik, kültür ve dil etrafında irade, haklar ve paylaşım ile bir araya gelmesiyle oluşur. Vatandaşlık bağı ise, ulusun oluşumuna hizmet eder.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda, Osmanlı tebaasından Müslüman Türkler yoğunlukta olmak üzere, Müslüman ve gayrimüslim bir nüfus devralınmıştır. Bu nüfus içinde Türkler, Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi, yeni Türk Devleti'nin kurucu unsuru olarak kabul edilmiştir. Anadolu coğrafyasında homojen nüfus oluşturulurken Müslümanlık ortak payda kabul edilmiştir. Mevcut nüfusun, vatandaşlığı için en önemli kıstas devlete sadakattir. Vatandaşlar, anayasal olarak eşittir. Ancak yeni Türk Devleti'nin yönetici elitinin kafasında Türk soyu ve Türk kültürel kimliği biriciktir ve başta Müslümanlar olmak üzere diğer vatandaşların Türk kültürel kimliğine kazandırılması gerekmektedir.

Vatandaşların Türk kültürel kimliğine kazandırılmasında en önemli araç resmî dil olan Türkçedir. Vatandaşlar, Türkçeyi kullanmak ve öğrenmek zorunda

Vatandaşların Türk kültürel kimliğine kazandırılmasında en önemli araç resmî dil olan Türkçedir.

olacaklardı. Türk soylular ve Türk kültürüne yakın olanlar diğer vatandaşların benzeştirilmesinde önemli vazife üstleneceklerdi.

Devlet, çıkarılan kanunlar ile vatandaşları arasındaki şekli eşitsizliği kaldırarak zihnen, bedenen, şeklen birbirine benzeyen vatandaşlar inşa etmek istemiştir. Vatandaşlığa dönük bu inşa faaliyeti yukarıda da belirtildiği üzere yeni Türk milletinin oluşumuna hizmet edecekti.

1930'larda Cumhuriyet idaresi, yeni rejimin oturtulması, ülkenin doğabilecek sıkıntılardan kurtarılması endişesi ve dünya konjonktürü dikkate alındığında katı bir yönetim anlayışı sergilemiştir. Çok partili hayata geçiş, değişen dünya şartları ve toplumun katı yaptırımlar karşısındaki tutumu, Türkiye'deki yönetim anlayışının, devlet toplum ilişkilerinin farklılaşmasının yolunu açmıştır. Darbe-ler, ülkede kesintisiz bir demokrasinin yaşanmasını engellemiş; ülkenin ilerlemesi yönünde atılan adımları geriye götürmüştür.

Çok partili hayata geçiş öncesinden başlamak üzere, ülkemizde önemini yitirmeyen demokratikleşme ve sivilleşme meselesi, Türkiye'nin AB üyeliğine adaylığına bağlı Kopenhag Kriterleri çerçevesinde yaptırımlar olarak hükümetlerin en önemli gündem maddelerinden biri hâline gelmiştir.

Bugünlerde ise "demokratikleşme", ülkenin yıllardan beri kanayan yarası olan terör meselesine çözüm önerisi olarak sunulmaktadır. "Demokratikleşme"nin, yeniden bir kimlik tasavvuru bulunduğu, bu tasavvurun içinde Türk ortak isminden rahatsız olanların "Türkiyelilik"ten yana tavır sergiledikleri görülmektedir. Bu tavrı açıklamak üzere medyada yer alan siyasetçi, gazeteci, yazar, ilim adamı gibi kimselerin ise, ortak kültür ve ortak dil üzerinden kurgulanan ve vatandaşlık hukuku bağlamında oluşturulan Türk ismi ve Türk kimliğinin birleştirici bir niteliği olmadığını, Türkiye'de başta Kürtler olmak üzere pek çok etnik kimlik bulunduğunu vurgulamaktadırlar.

Cumhuriyetin daha şeffaf, daha demokratik bir yapıya dönüşmesi ülkemizin artık darbe görmemesi Türk halkının ortak talebi olsa gerektir. Ancak "demokratikleşme" adı altında, Cumhuriyetin yeni bir yapıya doğru sürüklendiği de muhakkaktır. Bu bağlamda "Türkiyelilik" kavramı ya da etnik kimlikler üzerinden yapılacak siyasetin Türkiye'de birlik değil, kaos ve ayrılığa yol açması muhtemeldir! ■

¹ hzl. Haldun GÜLALP, *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma Ulus-Devletin Sorgulanması*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Metis, 2007, s.11-12.

² Dominique SCHNAPPER, *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, çev. Özlem Okur, İstanbul, Kesit Yay.,1995, s.9-10.

³ Erol KURUBAŞ, "Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki", *Doğu Batı*, Yıl: 11, S:44, Şubat-Mart-Nisan 2008, s. 15.; Hüseyin KALAYCI, "Etnisite ve Ulus Karşılaştırması", *Doğu Batı*, Yıl: 11, S:44, Şubat-Mart-Nisan 2008, s. 106.

⁴ Anthony D. SMITH, *Ulusların Etnik Kökeni*, çev. Sonay Bayramoğlu-Hülya Kendir, Dost, Ankara, 2002,s.57-58.

⁵ SMITH, age., s.180.; Süleyman Seyfi ÖĞÜN, **Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, İstanbul, Alfa, 2000, s.83-84.

*İbni Haldun ünlü eseri **Mukaddime**'de "asabiye"yi, istilalar ve saldırılara karşı kişilerin bir araya toplanması olarak tanımlamıştır. Ona göre; asabiye'nin amaç ve sonu üstün gelecek devlet kurmaktır. Bir uruğun içinde çeşitli soylar, boylar ve dallar bulunduğu takdirde idare ve hâkimiyeti ele geçirmek ve elde tutabilmek için bu soy ve boyların hepsinden daha kuvvetli bir asabiye ihtiyacı vardır. Bu kuvvetli boy, diğerlerini kendi idaresi altına alır ve büyük bir asabiye hâline gelir. Hükümdar kendi boyunun kudret ve hâkimiyeti ile akraba olmayan diğer boy ve uruğları da kendine itaat ettirmek ister. Bu amacını imkânsız kılan engeller çıkar ise, bu uruğ bulunduğu hâl üzere yaşar. bk. İbni HALDUN, **Mukaddime I**, çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1997, s.352-355.

⁶ ÖĞÜN, age., s.84.

⁷ ERÖZDEN, age., s.122-123

⁸ KALAYCI, agm., s.93.

⁹ ÖĞÜN, age., s.73-74.

¹⁰ KALAYCI, agm., s. 93.

¹¹ Ernest GELLNER, **John Breully'nin Sunuşuyla Uluslar ve Ulusçuluk**, çev.Büşra Ersanlı-Günay Göksoy Özdoğan, Hil Yayın, İstanbul, 2008, s.135,138-139,140.

¹² Jean LECA, "Neden Söz ediyoruz?", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, hzl. Jean Leca, çev. Siren İdemen, s.13-14.

¹³ Ernest Gellner, ulus kurmanın bilinç ve hafıza yaratılması ve halk geleneğinin unutulmuş havale edilmesinden geçtiğini savunan en büyük teorisyeninin Ernest Renan olduğunu savunur. Renan'a göre, Fransa'nın sınırları hiçbir zaman etnik olmamıştır. Fransızlar, halk kültürüne değil, jeopolitiğe ve seçime müracaat etmişler ve etmektedirler. Buna bağlı olarak, ulusal kimlik hafıza değil amnezidir. Fransızlar, orijinlerini unutmaya ikna edilirler. bk. Ernest GELLNER, **Milliyetçiliğe Bakmak**, çev. Simten Çoşar-Saltuk Öزتürk-Nalan Soyarık, İletişim Yay., İstanbul, 1998, s.242,230.

¹⁴ Benedict ANDERSON, **Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Metis Yay, İstanbul, 1995, s. 21-22.

¹⁵ ANDERSON, age., s. 85-86.

¹⁶ Aktaran KALAYCI, agm., s. 98.

¹⁷ KALAYCI, agm., s. 100-101

¹⁸ KURUBAŞ, agm., s.23.

¹⁹ SCHNAPPER, age., s.104-105.

²⁰ T.H.MARSHALL, "Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf", **Sosyal Politika Yazıları**, drl. Ayşe Buğra-Çağlar Keyder, çev. Burcu Yakut Çakar-Utku Barış Balaban, İletişim, Yay. İstanbul, 2006, s.20-21.

²¹ Aktaran GÜNDÜZ-GÜNDÜZ, age., s.46

²² GÜNDÜZ-GÜNDÜZ, age., s.16-17.

²³ Halil İNALCIK, "Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi", çev. Mehmet Özden- Fahri Unan, **Türkiye Günü**, Yaz, 1990, s.32.

²⁴ **Düster**, Cilt 1, İstanbul,1929, s.17-18.

²⁵ Suna KİLİ-A.Şeref GÖZÜBÜYÜK, **Türk Anayasa Metinleri Sened-i İttifaktan Günümüze**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2000, s.43-45,49,55. A.Şeref Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları, Anayasaların Yapılışları ve Özellikleri**, Turhan Yay. s. Ankara, 2002, s.14-16,21-22. Ayrıca metnin orijinali için bk. **Düster**, Cilt 4, s.4-20.

²⁶ Benard LEWIS, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Metin Kıratlı, TTK Yay., Ankara, 1993, s.168.

²⁷ Hıyanet-i Vataniye Kanunu için bk. **Düster**, 3.Terip, Cilt 1, İstanbul, 1929, s.4.; Firariler Hakkında Kanun Kanun Numarası: 21, Kabul Tarihi: 11 Eylül 1336 (1920);İstiklal Mahkemeleri hakkında **Düster**,

3. Tertip, Cilt 1, s. 65. İstiklâl Mahkemeleri Teşkili Hakkında Heyet-i Umumiye Kararı 18 Eylül 1336 Karar No:45, No:82.; **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 1, s.65.; İstiklâl Mahkemelerinin kuruluşu ile ilgili **Hakimiyet-i Milliye**, No:63, 9 Teşrin-i Evvel 1336, Cumartesi, s.2.

²⁸ Baskın ORAN, **Atatürk Milliyetçiliği**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988, s. 46-54.

²⁹ Hatice Mumyılmaz, "Hakimiyet-i Milliye Gazetesine Göre Milli Mücadele'de Milliyet: Türkler, Kürtler, Çerkezler, Hristiyan Türkler, Ermeniler ve Rumlar (1920-1922)", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VI/15, 2007/Güz, ss.111-129.

³⁰ Belgelerle ilgili ayrıntılı bir inceleme için bk. yayımlanmamış doktora tezi Hatice Mumyılmaz, **Osmanlıdan Cumhuriyete Vatandaşlık**, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2008.

³¹ İsmail SOYSAL, **Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Antlaşmaları**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1965, s.45-47.

³² A.Şeref GÖZÜBÜYÜK, **Açıklamalı Türk Anayasaları Anayasaların Yapılışları ve Özellikleri**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s.61.

³³ Nemci YÜZBAŞIOĞLU, **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, Beta Yay., 4.Baskı, İstanbul, 2006, s.5-7.

³⁴ YÜZBAŞIOĞLU, age.,s.27.

³⁵ Vahit DOĞAN, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, Seçkin Yay., Ankara, 2004, s.30.

³⁶ Kanunnamenin tam metni için bkz. **Düstur, Birinci Tertip**, CI, Matbaa-i Amire,1289, s.16-19.; **BOA, YEE 41/133**. Tam metnin tezin ekler kısmında da verilmektedir.

³⁷ **Düstur, Üçüncü Tertip**, C.8, Ankara, Başvekalet Matbaası, 1928, s.1344-1345.

³⁸ **Düstur, Üçüncü Tertip**, C.9, Ankara, Devlet Matbaası, 1948, s.678-681.

³⁹ **Düstur, Üçüncü Tertip**, C.13, Ankara, Devlet Matbaası, 1932, s.649.

⁴⁰ **Düstur, Üçüncü Tertip**, C.12, İkinci Baskı, Ankara, Devlet Matbaası, 1954, s.8.

⁴¹ **Düstur, Üçüncü Tertip**, C.8, Ankara, Başvekalet Matbaası, 1928, s.1344-1345.

⁴² **Düstur, Üçüncü Tertip**, C.12, İkinci Baskı, Ankara, Devlet Matbaası, 1954, s.8.

⁴³ **Düstur, Üçüncü Tertip**, C.13, Ankara, Devlet Matbaası, 1932, s.649.

⁴⁴ 4 Temmuz 1934 tarihli Hâkimler Kanunu'na göre; hâkim namzetliğine kabul edilecek kimseler için ilk şart Türklüktü. Kanun'da yabancı ile evli olmamak, bir Türk hukuk fakültesi ya da mektebinden mezun olmak şartları arasında sıralanıyordu. **Düstur, Üçüncü Tertip**, C.15, Ankara, Başvekalet Devlet Matbaası, 1955, s.554; Orman Umum Müdürlüğü Bursa ve Bolu Orman Mekteplerine alınacak talebenin kayıt ve kabul şartları arasında Türkiye tebaasından olmak sıralanıyordu. Ahmet YILDIZ, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları**, İletişim Yay., İstanbul, 2004., s.332.

⁴⁵ Avram GALANTİ, **Vatandaş Türkçe Konuş**, (çev.) Ömer Türkoğlu, (Sunuş) Rıfat Bali, Kebikeç Yayınları, Ankara, 2000, s. VI.

⁴⁶ **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1341/25 Safer 1344 (Salı), s.1.

⁴⁷ Geniş bilgi için bk. Fuat Dündar, **Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)**, İletişim Yay, İstanbul, 2008.

⁴⁸ **IV. Dönem Zabıt Ceridesi, C.23**, s.345.

⁴⁹ **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt XV, s.462.

⁵⁰ Saygı ÖZTÜRK (hzl.), **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s.63.

⁵¹ Afet İNAN, **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s.8-9, 15. Mustafa Kemal ATATÜRK, **Medeni Bilgiler**, Örgün Yay., 2003, s.154.

⁵² İNAN, age., s.7.; ATATÜRK, age., s.153.

⁵³ hzl. Utkan KOCATÜRK, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Semih Ofset, Ankara, 1999, s.199.

⁵⁴ İNAN, age., s.10.; ATATÜRK, age., s.156.

⁵⁵ İNAN, age., s.12, 16-18.; ATATÜRK, age., s.162, 164-167.

⁵⁶ İNAN, age., s.60-85.

⁵⁷ Oktay ASLANAPA (hızl.), **1933 Yılında İstanbul Üniversitesinde Başlayan İlk İnkılâp Tarihi Ders Notları**, Türk Dünyası Vakfı, İstanbul, 1997, s.9.

⁵⁸ ASLANAPA(hızl.), age.,s.156-157.

⁵⁹ Kanun Resmî Gazete’de 2 Temmuz 1934 tarih, 2741 sayı ve 2525 Kanun numarası ile yayımlanmıştır. **Düstur**, Üçüncü Tertip, C.16, Ankara, Başvekâlet Matbaası, 1955, s. 5-6.

⁶⁰ Bu konuda bk. Ayten Sezer ARIĞ, **Atatürk Türkiye’sinde Kılık Kıyafette Çağdaşlaşma**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007.

⁶¹ Yiğit AKIN, “Ana Hatları İle Cumhuriyet Döneminde Beden Terbiyesi ve Spor Politikaları”, **Toplum ve Bilim**, S. 103, 2005, s.57-58.

⁶² Konuyla ilgili örnekler için bk. “Dünya Spor Hareketlerine Bir Nazar”, **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1340/8 Şevval 1342, (Pazar), s.4.; “Olimpiyatlara Gidecek Futbolcularımız”, **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1340/4 Şevval 1342, (Çarşamba),s.1.; “İlk Cumhuriyet Bayramı Pek Şetavet İçinde Geçti”, **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1340/4 Şevval 1342, (Çarşamba), s.3.; “Spor Sütunu Paris’e Gidecek Futbolcularımız Hayli Terakki Etmişlerdir” **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1924/ 5 Şevval 1342, (Perşembe), s. 4.; “Milli Takımımız Nasıl Oynadı?” **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1340/, 24 Şevval 1342, s.5.; “Mektepliler İdman Bayramı”, **Cumhuriyet** , 31 Mayıs 1340, (Cumartesi), s.2.